

Anda Eker. Miłość stracona, red. Maria Antosik-Piela, Eugenia Prokop-Janiec, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017, ss. 309.

Polsko-żydowska poetka Anda Eker (Ecker) urodziła się w 1912 r. we Lwowie, zmarła w tym samym mieście w 1936 r., mając zaledwie 24 lata. Wykształcenie odebrała w języku polskim w prywatnej szkole prowadzonej przez Marię Reginę Goldfarbową, a następnie w Prywatnym Gimnazjum Żeńskim im. Juliusza Słowackiego. Na studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jana Kazimierza została przyjęta w 1930 r. Nauki jednak nie udało jej się ukończyć, gdyż trzy lata później zdecydowała się wraz z rodziną wyjechać do Palestyny. O pobycie Eker tamże nie wiadomo zbyt wiele. Przez jakiś czas kształciła się w szkole w Nahalal przygotowującej uczennice do zajęć w gospodarstwach w Erec Israel. Starając się realizować chalurowe ideały, pracowała w sadzie, w kurniku i oborze. Jak się wydaje, spotkanie z palestyńską rzeczywistością i tęsknota za Lwowem odbiły się negatywnie na psychice młodej dziewczyny, więc w 1935 r. zdecydowała się ostatecznie powrócić do Polski. Rok później zmarła na skutek – jak się oficjalnie przyjmuje – powikłań po ciężkiej grypie. Choć w swych przekonaniach politycznych poetka zawsze była syjonistką, to jednak cała jej spuścizna literacka napisana została wyłącznie w języku polskim. W 1936 r., jeszcze za życia Andy Eker, ukazał się jeden tomik jej poezji zatytułowany *Na cienkiej strunie*. Drugi, przygotowany do druku przez rodzinę po jej przedwczesnej śmierci, został opublikowany w 1937 r. jako *Melodia chwili*. W tym samym roku wydrukowano również kilka jej utworów dla dzieci (dane biograficzne za recenzowaną pozycją).

W jednym ze swoich wierszy Anda Eker pisała:

Czymże jestem w niezmiernym tym świecie?

Czymże jestem wśród tego ogromu?

Tą drobiną na ciemnej planecie
śmiesznie małą i śmiesznie znikomą.

Czymże jestem wśród wszystkich tych istot?

Gnanych żądzą, tęsknotą i trwogą?

Ludzkim życiem na ziemi wieczystej
które nic nie obchodzi nikogo.

Czymże są moje wiersze liryczne
napisane wzruszeniem serdecznym?

Tylko czymś najsmutniej komicznym

Tylko czymś najżałośniej zbytecznym (s. 178)

To, że twórczość tej pisarki – jednej z ciekawszych postaci literatury polsko-żydowskiej w dwudziestoleciu międzywojennym – nie była czymś „zbytecznym”, pokazują Maria Antosik-Piela i Eugenia Prokop-Janiec w zredagowanej przez siebie książce *Anda Eker. Miłość stracona*. I choć redaktorki przypominają za Eugeniuszem Tkaczyszynem-Dyckim, że liryki Eker, podobnie jak inne teksty literatury polsko-żydowskiej, należą do dzieł czytanych „poniewczasie” (s. 11), to przedstawiają także liczne zalety takiej właśnie lektury. Warto podkreślić, że na temat twórczości tej pisarki powstało ostatnio kilka artykułów (zob. szczegółowa bibliografia na s. 13), ale to właśnie recenzowana publikacja jest pierwszym tak obszernym studium poświęconym poetce, a zarazem najszerszym wyborem jej spuścizny.

Praca ukazała się jako szósty tom Studiów Polsko-Żydowskich publikowanych pod redakcją Eugenii Prokop-Janiec. Seria prezentuje badania poświęcone relacjom i kontaktom polsko-żydowskim w XIX i XX w. ze szczególnym uwzględnieniem zmian modernizacyjnych i procesów nowoczesności dokonujących się na polsko-żydowskim pograniczu. Jeden ze wcześniejszych tomów, wydany pod redakcją tych samych badaczek pt. *Twarzą ku nocy* (Kraków 2015), przybliżył życie i dzieło innego polsko-żydowskiego poety, Maurycego Szymła. Książka poświęcona twórczości Andy Eker pozwala poznać tym razem kobietą wrażliwość i kobiece doświadczenie w poezji polsko-żydowskiej powstającej w dwudziestoleciu międzywojennym.

W publikacji przyjęto taki podział materiału, jaki sprawdził się w edycji tomu *Twarzą ku nocy*. Praca składa się zasadniczo z dwóch części: pierwsza zawiera studia dotyczące życia i twórczości Andy Eker, a druga – wybór jej liryków. Wśród tekstów poświęconych poetce znajduje się artykuł Marii Antosik-Pieli *Zakochana w wierszach po uszy*, w którym autorka szczegółowo dokumentuje koleje jej życia oraz weryfikuje niektóre wcześniejsze ustalenia biograficzne. Ciekawe w tej części jest również wspomnienie o rodzinie Ekerów i Boraków napisane przez Shukiego Eckera, krewnego Andy. Natomiast w świat jej poezji wprowadzają czytelnika cztery oddzielne artykuły Zuzanny Marek.

W pierwszym z nich, noszącym tytuł *Liryka Andy Eker a poezja kobieca dwudziestolecia międzywojennego*, przedstawione są związki poetki z innymi twórcami epoki oraz wpływ, jaki wywarli na jej poezję. Oprócz ogólnych inspiracji płynących z kręgów Skamandra szczególnie ważne wydaje się tu oddziaływanie poezji Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej czy

przepracowanie starszych wzorców zaczerpniętych od Marii Konopnickiej i Kazimiery Zawistowskiej. W tym tekście badaczka wskazuje także tematy, obrazy i nastroje pojawiające się w liryce Eker. W drugim artykule, zatytułowanym *Odkrywanie tożsamości w podróży: Orient i Europa*, autorka analizuje wiersze dotyczące peregrynacji nie tylko geograficznych, ale również tych sentymentalnych, a także ideologicznego uwikłania poetki między Wschodem a Zachodem, między wysnionym Erec Jisrael a rodzinnym Lwowem, za którym tęskni. W trzecim studium – *Żyjąc na obcej ziemi rodzinnej* – Zuzanna Marek ukazuje poetyckie obrazy napięcia i pęknięcia w tożsamości Andy Eker – polskiej Żydówki, syjonistki marzącej o mitycznym kraju przodków, zakorzenionej jednak w tradycji aszkenazyjskiej diaspory. Wydaje się, że pobyt w Palestynie odsłonił przed nią dramat niemożliwego wyboru między życiem w wysnionej Ziemi Obiecanej, gdzie bez znajomości języka nie może uczestniczyć w kształtującej się tam właśnie kulturze nowohebrajskiej i pozostaje literacko „niema”, a życiem w galucie, Ziemi Wygnania, które jednak pozwala jej zaistnieć w poezji pisanej w „swoim–nie swoim” języku polskim. Ten rozdźwięk między marzeniem a rzeczywistością, który zapewne stał się przyczyną depresji Eker w Palestynie i zadecydował o jej powrocie do Lwowa, znajduje odzwierciedlenie w jej poezji. Podczas gdy w idealistycznym, syjonistycznym wierszu *Biało-błękitni* daje się usłyszeć „ogromny, rozgłośny hebrejski śpiew” (s. 265), to w innym miejscu poetka z żalem i melancholią zwraca się do kraju przodków: „A Ty nie poznasz mnie nigdy. / Nigdy się o mnie nie dowiesz. / Bo nawet wiersza nie umiem napisać / w dźwięcznej Twej mowie.” (utwór *Pisane przez kogoś, kto nie zobaczy Erec*, s. 282). W ostatnim szkicu, zatytułowanym *Dom wybudowany wspomnieniem*, Zuzanna Marek skupia się na lirykach młodej autorki pisanych z myślą o dzieciach, a także na poetyckich obrazach jej własnego dzieciństwa i miejsca, jakie zajmowała w nim tradycja żydowska.

W drugiej części książki zamieszczono wybór wierszy Eker. Oprócz dwóch wspomnianych tomików poezji – *Na cienkiej strunie* oraz *Melodia chwili* – które przedrukowane zostały w całości, w antologii znalazły się także dwie sekcje: *Utwory dla dzieci*, oparte na wydanym pośmiertnie zbiorze *Ojców dzieje* (1937), oraz *Wiersze rozproszone*, wyszukane przez redaktorki na łamach prasy polsko-żydowskiej (z lat 1927–1933), gdzie Eker publikowała swoje utwory.

Wartościowym dopełnieniem całości jest aneks (stanowiący trzecią część książki), w którym znalazły się literackie wspomnienia o Eker pióra jej koleżanek poetek – Minki Silberman oraz Marii Hochberżanki.

Publikacja poświęcona Andzie Eker przywraca pamięci czytelników i uwadze badaczy jedną z ciekawszych postaci literatury polsko-żydowskiej. Możemy się spodziewać, że kolejne pozycje wydane w Studiach Polsko-Żydowskich jeszcze bardziej pogłębią naszą wiedzę na temat literackich aspektów tego pogramicza.

Agnieszka Jagodzińska
Uniwersytet Wrocławski

Shaul Magid, *Hasidism Incarnate: Hasidism, Christianity, and the Construction of Modern Judaism*, Stanford University Press, Stanford 2015, 271 pp.

Shaul Magid's new book ventures into an under-researched and controversial topic. While questions concerning Christian-Hasidic relations have been raised in the past, they have mostly revolved around the possible influences of the Russian dissenting sects on the nascent Hasidic movement. *Hasidism Incarnate* examines affinities between Christianity and Hasidism from a different perspective. It argues that some Christian concepts, mediated by Kabbalah, indeed became integrated into Hasidic teachings, even though theology and the practices of the Christian environment did not directly influence Hasidism. The Hasidic masters further reformulated these concepts into "incarnational thinking"—a cluster of theological concepts that subvert the polarity between the Jewish theology of *logos*, whereby God becomes embodied in the book, and the Christian theology of incarnation. The ultimate expression of this theological development in Hasidism was the doctrine of a *tsadik* (the righteous one): a divine embodiment in the material world. The significance of the "incarnational thinking," however, goes beyond Hasidism. This creative and unorthodox element has served as a template for contemporary American Judaism, curious and open to various modes of spirituality, including borrowing from other cultures and religions that blur the God/human boundary.

The choice of the rather fuzzy term "incarnational thinking" suggests that a cohesive Hasidic theology is not at issue here. Rather, in six loosely connected essays the book explores the tropes of subversive thinking within Hasidism, which due to its affinities with Christian theology have been repressed by polemical or apologetic narratives. These tropes would